

TA'LIM VA TARBIYADA BADIY SAN'ATNING MA'NAVIY AHAMIYATI

ADU "Tasviriy san'at va chizmachilik grafikasi" kafedrası
B.Qo'chqarov pedagogika fanlari nomzodi

Istilohiy ma'noda «san'at» deganda insonning go'zallik qonuniyatlari asosida borliqni badiiy o'zlashtirish (va o'zgartirish)ga qaratilgan yaratuvchilik faoliyati hamda uning natijasi o'laroq vujudga kelgan narsalar jami tushuniladi. Shu bois ham biz «amaliy san'at» va «badiiy(nafis) san'at» turlarini ajratamiz. Amaliy san'at turlariga kulolchilik, naqqoshlik, kashtachilik, zardo'zlik, modelerlik kabi qator sohalarni kiritsak, badiiy san'atlarga rassomlik, musiqa, haykaltaroshlik, kino, teatr kabilarni mansub etamiz. Modomiki biz keng ma'nodagi «san'at» ichida amaliy va badiiy san'at turlarini ajratar ekanmiz, ularning umumlashtiruvchi va farqli jihatlari bo'lishi lozim.

O'z vaqtida Abdurauf Fitrat: «San'at lug'atda hunar demakdirkim, bir narsani yaxshi ishlab chiqarishdan iboratdir»-deb yozgan edi. Bir qarashda Fitrat «san'at» so'zining ma'nosini, san'atning mohiyatini jo'nlashtirayotgandek ko'rinishi mumkin. Biroq e'tibor qilinsa, olim «yaxshi» so'ziga ayricha urg'u berayotgani, unga juda katta ma'no yuklayotgani anglashiladi. Ya'ni amaliy san'at ham, nafis san'at ham estetik faoliyat mahsuli. Insonning go'zallik qonunlari asosida borliqni o'zlashtirish va o'zgartirishga qaratilgan faoliyati estetik faoliyat deb yuritiladi.

Estetik faoliyat inson hayotining barcha nuqtalarida o'zini namoyon qiladi: kundalik turmushda, mehnatda, istirohatda va h. Aytaylik, hovlisiga gulu rayhon o'tqazayotgan ayol, o'ziga oro berayotgan qiz, daraxtlarga shakl berayotgan bog'bon, tabiat manzarasidan zavqlanayotgan sayyoh, o'sha manzarani chizayotgan rassom ... — bularning barida estetik faoliyat unsurlari u yoki bu darajada mavjud. Biroq ular bir-biridan farqlanadi. Anglashiladiki, estetik faoliyat tushunchasi badiiy ijod, badiiylik tushunchalaridan keng ekan, zero, badiiy ijod estetik faoliyatning bir ko'rinishi sifatida mavjuddir. Biz mutaxassis sifatida ko'proq tor ma'nodagi «san'at» tushunchasi bilan ish ko'ramiz.

Tor ma'noda qo'llanilgan «san'at» so'zi badiiy san'atlarni ko'zda tutadi. Badiiy san'atlar deganda biz musiqa, raqs, rassomlik, haykaltaroshlik, badiiy adabiyot, teatr, kino kabi san'at turlarini tushunamiz. Modomiki san'atni turlarga ajratar ekanmiz, bu turlarni umumlashtiruvchi va farqlovchi jihatlar bo'lishi lozim. Sanalgan san'at turlarini umumlashtiruvchi jihat obrazlilik, ya'ni ularning ban badiiy obraz vositasida fikrlaydi. Farqlovchi jihatlarga kelsak, bu narsa, birinchi navbatda, obrazni yaratish materialida ko'rinadi: musiqa ohanglar, rassomlik ranglar, raqs plastik harakatlar, haykaltaroshlik qotgan plastika vositasida obraz yaratadi. So'z bilan ish ko'rgani uchun ham badiiy adabiyot boshqa san'at turlari orasida tasvir va ifoda imkoniyatlarining kengligi bilan alohida o'rin va mavqe kasb etadi. San'at turlarining ichida ifodaviy va tasviriy san'at turlarini farqlanadi. Bir xil san'at turlari tasvirlasa, boshqalari ifodalaydi. San'at turlari orasidagi farq yana ularning retsepiyent (o'quvchi, tinglovchi, tomoshabin) tomonidan qabul qilinishidagi o'ziga xoslikda ham ko'rinadi. Rangtasvir asarini yaxlit holda ko'ramiz: ya'ni uni avvaliga butunicha ko'ramiz, keyin butundan qismga (detallarga qarab) boramiz. Badiiy adabiyotdagi peyzajni qabul qilishda esa, aksincha, qismdan butunga qarab boriladi: avvaliga detallar bilan navbatma-navbat tanishamiz-da, oxirida ko'z oldimizda yaxlit manzara hosil bo'ladi. Ayrim san'at turlariga mansub asarlarini

resipiyent bevosita qabul qilsa, boshqalarning qabul qilinishi uchun o'rtada vositachi — ijrochining bo'lishi talab etiladi. Ko'rinib turibdiki, kompozitor tinglovchi bilan bevosita muloqotga kirisha olmaydi, zero, ijro etilayotgan kuyda qisman ijrochiningda talqini qo'shilgan. Bu jihatdan badiiy adabiyotning ustunligi shundaki, o'quvchi badiiy informatsiyani bevosita (asarning o'zi orqali) qabul qiladi, o'quvchining ruhiy faolligi yuqori darajada bo'ladi. Mavjud san'at turlari orasida badiiy adabiyot yetakchilik mavqeida turadi. Bu xil mavqening asosi shuki, badiiy adabiyot universal bilish va ifoda vositasi bo'lmish so'z bilan ish ko'radi. Biz yuqorida badiiy adabiyot «tili»ga barcha san'at turlari «tili»ni o'girish mumkin. Shunga qaramay, badiiy tafakkur so'z asosiga qurilgani sababidan ham badiiy adabiyot belgilovchi san'at turi sanaladi: boshqa san'at turlari yaratuvchi obrazlar so'z san'atida yaratilgan obrazlar kontekstida qabul qilinadi.

Xulosa shuki, chinakam adabiyotshunos bo'lmoq uchun, birinchidan, san'atning barcha turlaridan zavqlana biladigan qalbgga, ikkinchi tomondan, undagi o'zgarishlarni ziyraklik bilan ilg'ashi tahlil qilishga qobil teran aqlga ega bo'lmoq lozim. Ta'lim va tarbiyada badiiy san'atning ma'naviy ahamiyati insonlarning ma'naviy, ruhiy rivojlanishida mantiqiy o'rin tutadi va ruhlantiradi.